فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)، دوره ۱۹، شماره ۴، تابستان ۱۴۰۴، صفحات ۳۲۲-۲۸۹

رویکرد جامعه‌شناختی ـ روان‌شناختی بررسی تأثیر ساختارهای ارتباطی خانواده بر گرایش به اعتیاد فضای مجازی با توجه به نقش میانجی‌گری نیازهای بنیادین روان‌شناختی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز

دکتر حسن جرفی[۱]، دکتر صفی‌الله رمضانخانی[۲]، لمیاء باوی[۳]

تاریخ وصول: ۱۴۰۳/۵/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۲۳

چکیده:

هدف پژوهش حاضر، مطالعه‌ای در خصوص جامعه‌شناختی ـ روان‌شناختی بررسی تاثیر ساختارهای ارتباطی خانواده بر گرایش به اعتیاد فضای مجازی با توجه به نقش میانجی‌گری نیازهای بنیادین روان‌شناختی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز است. روش پژوهش، توصیفی از نوع همبستگی و در چارچوب مدل‌یابی معادلات ساختاری به‌عنوان یکی از روش‌های پیشرفته تحلیل چندمتغیره انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز در سال ۱۴۰۴-۱۴۰۳ بوده که از میان آن‌ها، ۵۲۰ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شدند. ابزارهای مورد استفاده در این پژوهش شامل: پرسشنامه اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی، پرسشنامه الگوهای ارتباطی خانواده و مقیاس نیازهای اساسی روان‌شناختی بودند. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و AMOS نسخه ۲۳ و از طریق مدل‌یابی معادلات ساختاری صورت گرفت. نتایج نشان داد که الگوهای ارتباطی خانواده به‌طور مستقیم بر نیازهای اساسی روان‌شناختی (شایستگی، خودمختاری و ارتباط) و وابستگی به فضای مجازی اثرگذارند. همچنین، نیازهای اساسی روان‌شناختی نیز به‌طور مستقیم با وابستگی به فضای مجازی رابطه دارند. افزون بر این، الگوهای ارتباطی خانواده از طریق نقش میانجی نیازهای اساسی روان‌شناختی، به‌صورت غیر مستقیم بر وابستگی به فضای مجازی اثر می‌گذارند. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که تقویت الگوهای ارتباطی مؤثر در خانواده می‌تواند ضمن ارتقای رضایت از نیازهای روان‌شناختی، به کاهش وابستگی نوجوانان و جوانان به فضای مجازی کمک نماید.

مفاهیم کلیدی: *ساختارهای ارتباطی خانواده، اعتیاد به فضای مجازی، نیازهای بنیادین روانشناختی*

---

[۱] استادیار گروه مدیریت آموزشی دانشگاه فرهنگیان، اهواز، ایران (نویسنده مسئول) hassan.jorfi@gmail.com

[۲] استادیار گروه مدیریت آموزشی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران sa.ramezankhani@yahoo.com

[۳] کارشناس ارشد سلامت عمومی، دانشگاه نورثهمتون انگلیس bavilamya@gmail.com

مقدمه و بیان مسأله

با گسترش روزافزون فناوری‌های نوین ارتباطی، به‌ویژه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی، نحوه ارتباطات انسانی، سبک زندگی، شیوه‌های تفریح، یادگیری و تعاملات اجتماعی دستخوش تغییرات بنیادین شده است. در این میان، گرایش افراطی به استفاده از فضای مجازی، به‌ویژه در میان دانشجویان و جوانان، به شکل یک پدیده اجتماعی و روانی با پیامدهای منفی در ابعاد تحصیلی، روان‌شناختی و خانوادگی ظهور یافته است. در بسیاری از موارد، این گرایش منجر به نوعی «وابستگی» یا «اعتیاد رفتاری» می‌شود که با احساس اجبار در استفاده، کاهش کنترل، و آسیب به سایر حوزه‌های زندگی فردی و اجتماعی همراه است (*Simcharoen & et. al, 2018*). اینترنت به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیری از زندگی روزانه مردم در جهان معاصر است، استفاده از آن هر روز رو به افزایش می‌باشد و در زمینه‌های مختلف زندگی از جمله آموزش و پرورش، فعالیت‌های علمی و ارتباطات بین فردی مورد استفاده قرار گرفته است (*Malak & et. al, 2017*). مطالعات نشان داده است که ۸۰ درصد از نوجوانان در انگلستان، ایالات متحده و آسیا از اینترنت استفاده می‌کنند (*Cerniglia & et. al, 2017*)؛ و با وجود تأثیرات مثبت آن، ممکن است استفاده از اینترنت با نشانه‌های وابستگی[1] همراه باشد (*Simcharoen & et. al, 2018*). وابستگی به فضای مجازی[2] یک فرآیند آسیب‌شناختی استفاده از اینترنت است که موجب یک وضعیت روانی می‌شود و باعث مختل شدن رفتار فرد و ایجاد اختلال در وضعیت‌شناختی او خواهد شد (*Sadock & Sadock, 2015*). وابستگی به فضای مجازی، به‌دلیل در دسترس بودن فضای مجازی، داشتن بازی‌های جذاب و توانایی برقراری ارتباط بدون شناساندن خود به مخاطب است (*Shahbaziyan Khonik & et. al, 2018*)؛ همچنین، وابستگی افراطی به فضای مجازی با جدا شدن فرد از دنیای واقعی در ارتباط است و ذهن کاربر را درگیر تخیلات ناکارآمدی می‌کند که نتیجه‌ای جز کاهش بهزیستی روانی و بروز علایم اضطرابی به همراه ندارد (*Ghafari, 2016*). فضای مجازی بستری کاملاً متفاوت برای بیان نیازهای فرد در مقایسه با جهان بیرون فراهم می‌کند. نوجوانان وابسته به فضای مجازی به دلیل اینکه زمان طولانی را به فضای مجازی اختصاص می‌دهند، دچار گوشه‌گیری، نبود روابط بین فردی و همچنین اختلال در ارتباطات خانوادگی می‌شوند. آن‌ها از حمایت اجتماعی کمتری برخوردار می‌شوند و نسبت به آینده خود چه تحصیلی، و چه اجتماعی خوش‌گمان نیستند (*Senol-Durak &*

[1] dependence
[2] dependence on virtual space

Durak, 2011). در ادبیات روان‌شناسی، وابستگی به فضای مجازی با علائمی همچون اضطراب، انزوای اجتماعی، افت عملکرد تحصیلی، اختلال در خواب و تعارض‌های خانوادگی شناخته می‌شود. با این حال، وابستگی به اینترنت یا شبکه‌های اجتماعی تنها یک پدیده فردی نیست، بلکه ریشه‌هایی اجتماعی، خانوادگی و روانی دارد که باید به دقت مورد بررسی قرار گیرد.

در رابطه با آسیب‌شناسی فضای مجازی پژوهش‌های گسترده‌ای توسط کارشناسان و متخصصان فضای مجازی و رسانه در پایگاه‌های علمی معتبر دنیا انجام شده است که از جمله مسائل مشهود در این‌گونه تحقیقات، مبحث استفاده فراتر از حد استاندارد از فضای مجازی و قرار گرفتن فرد در موقعیت‌های مختلف مکانی و زمانی برای استفاده از وب است (*Nekane & et. al, 2016*). استفاده بیش از حد از اینترنت می‌تواند مشکلات جدی، از قبیل مشکلات جسمی و روانی، به دنبال داشته باشد، کارکرد روانی ـ اجتماعی فرد را دچار اختلال کند (*Jia & et. al, 2017*)؛ و همچنین منجر به مشکلات تحصیلی، شغلی و اختلال در زندگی او شود (*Dalbudak & et. al, 2013 & Evren & et. al, 2019*). یکی از مهم‌ترین عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر شکل‌گیری رفتارهای آنلاین، الگوهای ارتباطی خانواده[1] است. خانواده نخستین و مهم‌ترین نظام اجتماعی است که نقش کلیدی در شکل‌گیری شخصیت، عادات رفتاری، سبک دلبستگی و مهارت‌های ارتباطی فرد دارد. دو نوع اصلی از الگوهای ارتباطی در خانواده، شامل گفت‌وشنود و همنوایی هستند. خانواده‌هایی با سبک گفت‌وشنود بالا، به تبادل آزادانه عقاید، پذیرش تفاوت‌ها و تقویت تفکر مستقل فرزندان توجه دارند، در حالی که خانواده‌های مبتنی بر همنوایی، بیشتر به اطاعت، هماهنگی و اجتناب از تعارض تأکید می‌کنند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که الگوهای ارتباطی باز و حمایت‌گرانه، می‌توانند احتمال گرایش به وابستگی‌های رفتاری، از جمله اعتیاد به اینترنت را کاهش دهند. یکی از عواملی که می‌تواند دانش‌آموزان را با دور کردن از فضای مدرسه به سمت وابستگی به فضای مجازی بکشاند، تأثیر الگوهای ارتباطی خانواده بر دانش آموزان است (*Trumello & et. al, 2018 & Frust, 2020*). منظور از الگوهای ارتباطی خانواده، تعامل بین اعضای خانواده و چگونگی تصمیم‌گیری آن‌ها بر اساس عقاید و باورهایشان است. *Fitzpatrick & Ritchie (1994)* ابعاد اساسی الگوهای ارتباطی خانواده را به دو بعد جهت‌گیری گفت و شنود[2] و جهت‌گیری

[1] family communication patterns
[2] conversation orientation

همنوایی[1] تقسیم کرده‌اند. جهت‌گیری گفت‌وشنود به فضای آزاد و راحتی اطلاق می‌شود که در آن والدین، اعضای خانواده را به مشارکت و بحث درباره موضوعات مختلف تشویق می‌کنند. خانواده‌های با جهت‌گیری همنوایی بالا بر همسانی و یکسانی ارزش‌ها و باورها تأکید دارند. نوجوانان در خانواده‌هایی که بر جهت‌گیری گفت و شنود تأکید می‌شود، در معرض خطر کمتری برای سازگاری با مشکلات هستند (*Rueter & Koerner, 2008*). در مجموع، جهت‌گیری گفت و شنود یک پیش‌بینی‌کننده مثبت و جهت‌گیری همنوایی یک پیش‌بینی‌کننده منفی در سلامت روانی فرزندان است (*Tajali & Latifian, 2016*).

Young (2007) نشان داد که الگوهای ارتباطی خانواده بر رشد خصوصیات شخصیتی تأثیر دارد. افراد با جهت‌گیری گفت و شنود دیدگاه مثبت‌تری به خود دارند، موضوعات شخصی را بیشتر با دوستان خود در میان می‌گذارند و نسبت به خانواده‌هایی که بحث و گفتگوی آزادانه را تشویق می‌کنند، اجتماعی‌تر هستند. علاوه بر این، افراد با جهت‌گیری همنوایی تمایل به خجالت و کمرویی دارند و سطح عزت نفس آن‌ها پایین است (*Young, 2007*).

خانواده به‌عنوان کوچک ترین نهاد اجتماعی، زیربنای شکل‌گیری جامعه و حفظ عواطف انسانی است و هر گونه اختلال در عملکرد خانواده اثرات نامطلوبی در بهنجار نمودن فرزندان ایجاد می‌کند، بیشترین افراد ناسازگار و مسئله‌دار، متعلق به خانواده‌های آسیب دیده هستند و فرزندانی که متعلق به خانواده‌های پرکشمکش می‌باشند به علت برخوردار نبودن از آرامش و آسایش روانی و عدم تمرکز و آشفتگی بیشتر در خطر رفتارهای ناسازگارانه قرار دارند (*Barshan & et. al, 2011*). این عقیده که عوامل خانوادگی نقش مهمی در شکل‌گیری و ادامه پیدا کردن اعتیاد به اینترنت در نوجوانان بازی می کنند، منبع پژوهش های بسیاری بوده و چنانچه *Gunuc & Dogan, 2013* اشاره کرده اند اعتیاد به اینترنت تنها مسئله‌ای برای یک شخص نیست، بلکه مسئله‌ای است که تمام خانواده در برابر آن مسئول‌اند و این مسئله به خاطر پیامدهایی که دارد بر خانواده نیز اثر می‌گذارد. این احتمال وجود دارد که اعتیاد به اینترنت در نبود هماهنگی و اختلاف‌های بین اعضای خانواده به صورت‌های مختلفی نقش داشته باشد (*Li, Garland, & Howard, 2014*).

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته، این‌گونه به‌نظر می‌رسد که نیازهای اساسی روان‌شناختی[2] می‌تواند در ارتباط بین الگوهای ارتباطی خانواده با وابستگی به فضای مجازی

[1] conformity orientation
[2] basic psychological needs

نوجوانان نقش واسطه‌ای ایفا کنند. در واقع، می‌توان این‌گونه بیان نمود که الگوهای ارتباطی خانواده از طریق شیوه‌های متفاوتی بر نحوه وابستگی به فضای مجازی نوجوانان اثر می‌گذارند و نیازها دارای پتانسیل واسطه‌گری بین این متغیرها می‌باشند. نیازهای اساسی روان شناختی بر پایه مبانی نظریه خودتعیین‌گری[1] شکل گرفته و به‌عنوان انرژی زیاد برای کمک به درگیری فعال با محیط زندگی، رشد و پرورش مهارت در فرزندان تعریف می‌شوند (*Ryan & Deci, 2020 & Novak & et. al, 2021*). بر اساس این نظریه، نیازهای اساسی روان‌شناختی عبارتند از: شایستگی[2]، خودمختاری[3] و ارتباط[4]. شایستگی به معنای تمایل برای مفید بودن در فعالیت‌های مورد نظر و دست‌یابی به نتایج از قبل پیش‌بینی شده است. خودمختاری به آزادی و داشتن فرصت بیشتر برای انجام اعمال اشاره دارد و ارتباط نیز به تمایل برای مورد حمایت واقع شدن از طرف دیگران و اعتماد به افراد دیگر اشاره دارد (*Auclair-Pilote & et. al, 2021*). بر اساس نظریه خود تعیین‌گری، نیازهای اساسی روان شناختی، نیازهای اساسی و جهان‌شمول بوده و ارضای این نیازها با پیامدهای مثبت روان‌شناختی همراه است (*Martos & Sally, 2017*). از سوی دیگر، بر پایه نظریه خودتعیین‌گری هر گاه این نیازها در محیط خانوادگی، تحصیلی یا اجتماعی فرد برآورده نشوند، احتمال پناه بردن فرد به فضاهایی مانند شبکه‌های اجتماعی مجازی برای جبران این کمبودها افزایش می‌یابد.

بر همین اساس، می‌توان این فرض را مطرح کرد که الگوهای ارتباطی خانواده از طریق تأثیرگذاری بر میزان رضایت‌مندی نیازهای روان‌شناختی، می‌توانند نقش مهمی در تبیین میزان وابستگی افراد به فضای مجازی ایفا کنند. به‌عبارت دیگر، رابطه بین سبک ارتباطی خانواده و میزان وابستگی به فضای مجازی ممکن است به‌طور مستقیم و یا غیر مستقیم (از طریق نیازهای روان‌شناختی) برقرار باشد با توجه به نقش حساس خانواده در فرهنگ ایرانی، و همچنین جایگاه خاص دانشجویان دانشگاه به‌عنوان آینده‌سازان نظام آموزشی کشور، بررسی این متغیرها در این قشر اهمیت خاصی دارد. غفلت از نیازهای روان‌شناختی در خانواده و دانشگاه، می‌تواند زمینه‌ساز افزایش وابستگی‌های رفتاری و کاهش کارآمدی آموزشی باشد بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف مطالعه جامعه‌شناختی اثر الگوهای ارتباطی خانواده بر وابستگی به فضای مجازی با توجه به نقش میانجی‌گر نیازهای اساسی روان‌شناختی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز انجام می‌شود. انتظار می‌رود نتایج این پژوهش،

[1] self-determination theory
[2] competence
[3] autonomy
[4] relationship

راه‌کارهای مناسبی برای خانواده‌ها، مشاوران آموزشی، سیاست‌گذاران دانشگاهی و نهادهای فرهنگی در جهت کاهش وابستگی به فضای مجازی و ارتقای سلامت روان دانشجویان فراهم آورد. با توجه به این مبانی نظری و تجربی پژوهش بررسی الگوهای ارتباطی خانواده با وابستگی به فضای مجازی با توجه به نقش میانجی نیازهای اساسی روان‌شناختی در دانشجویان می‌تواند نقش مهمی را ایفا کرده و لزوم انجام پژوهش حاضر را نشان دهد؛ به‌طور کلی، هر چند که مطالعات دیگر ارتباط‌های جداگانه متغیرهای مرتبط با وابستگی به فضای مجازی را به‌صورت پراکنده مورد بررسی قرار داده‌اند، اما هیچ پژوهشی رابطه علی الگوهای ارتباطی خانواده با وابستگی به فضای مجازی را با توجه به نقش میانجی نیازهای اساسی روان شناختی در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز به‌طور جامع مورد بررسی قرار نداده است. با توجه به آنچه گفته شد، پژوهش حاضر به‌دنبال پاسخ به این سؤال است که آیا الگوهای ارتباطی خانواده با وابستگی به فضای مجازی از طریق نیازهای اساسی روان‌شناختی (شایستگی، خودمختاری و ارتباط) در دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز، رابطه دارد؟

چارچوب نظری پژوهش

الگوهای ارتباطی خانواده

الگوی ارتباطی خانواده به تعامل در خانواده و نقش و تأثیر آن در سازگاری با محیط و ارتقای کیفیت زندگی می‌پردازد (*Abu Bakar & Afthanorhan, 2016*). ارتباطات خانواده شیوه‌ای است که از طریق آن اطلاعات کلامی و غیر کلامی بین اعضای خانواده مبادله می‌شود و الگوی ارتباطی خانواده نقش مهمی در شکل‌دهی شخصیت و نحوه زندگی فردی و اجتماعی اعضای خانواده دارد (*Orm, Haukeland, Vatne & Fjermestad, 2022*). خانواده با روش‌های تربیتی و تعامل‌های متفاوت بر زندگی آینده فرزندان تأثیر می‌گذارد. زیرا فرزندان بیشتر وقت خود را در خانه سپری می‌کنند و از ارتباط‌ها و تعامل‌های خانوادگی تأثیر می‌پذیرند (*Petersen & et. al, 2018*). نحوه ارتباط اعضای خانواده در هنگام تبادل اطلاعات تأثیر زیادی بر رفتارهای آنان در محیط خانواده دارد و بر همین اساس در خانواده دو الگوی ارتباطی گفت وشنود و همنوایی وجود دارد (*Soleimanof, Morris & Jang, 2021*). الگوی ارتباطی گفت و شنود به میزانی که خانواده‌ها، فضای باز و راحت برای شرکت اعضای خانواده در موضوع‌های مختلف ایجاد می‌کنند، اشاره دارد و در این الگو همه اعضای خانواده به بحث و تبادل نظر درباره موضوع‌ها تشویق می‌شوند. الگوی ارتباطی همنوایی تأکیدی بر همسانی نگرشی، ارزشی و اعتقادی و پرهیز از تعارض در تعامل‌ها و موضوع‌های

مختلف خانوادگی است و در این الگو اعضای کوچکتر خانواده تشویق می‌شوند که نظرها، باورها و عقاید اعضای بزرگ‌تر را بپذیرند و درونی نمایند (*Hanson & Olson, 2018*). الگوی ارتباطی گفت و شنود برخلاف الگوی ارتباطی همنوایی از طریق تأثیر مثبت بر برون‌گرایی، استفاده از شیوه‌های حل تعارض کارآمد، مهارت‌های ارتباطی قوی، کنترل و مدیریت بهتر هیجان‌ها، حمایت اجتماعی، پذیرش و وظیفه‌شناسی سبب می‌شود که افراد از سلامت بالاتری برخوردار باشند و بهتر بتوانند با دیگران ارتباط برقرار سازند (*Suardana, Surasta & Erawati, 2020*).

وابستگی به فضای مجازی

با توجه به رشد سریع تکنولوژی و فناوری اطلاعات و سرعت بالای ارتباطات و تبادل اطلاعات عصر چهارمی در دنیا شروع شده که چهارمین موج تغییر در جهان بوده و به فضای مجازی[1] یا زندگی دوم[2] یا زندگی مجازی[3] شهرت دارد و به عصر مجازی معروف شده است. عصر مجازی در واقع شکل توسعه و تکامل‌یافته عصر اطلاعات و دانش است و در آینده نزدیک ظهور کرده و فضای سه بعدی را در اختیار بشر قرار خواهد داد تا تخیّل انسان بتواند به حقیقت نزدیک شده و فضای بسیار توسعه‌یافته‌تر و متفاوت‌تری با جهان امروز را فرا روی بشر قرار دهد. استفاده از فضای مجازی در سال‌های اخیر به‌عنوان منبع اصلی اطلاعات و یکی از با صرفه‌ترین راه‌های ارتباط در کشورهای مختلف بوده و در چند سال اخیر رواج بیشتری پیدا کرده است. به طوری که امروزه می‌توان ادعا کرد که اینترنت و استفاده از فضای مجازی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اجزای زندگی فردی و اجتماعی تبدیل شده است (*Durak, 2018*).

گسترش فناوری‌های نوین باعث سرعت و دقت در کارها و گسترش ارتباط شده، به گونه‌ای که کره زمین را به دهکده جهانی تبدیل کرده است (*Maduku & Shanab-Abu, 2022*). یکی از مهم‌ترین و موفق‌ترین برنامه‌های اینترنتی شبکه‌های اجتماعی هستند که در مدت زمانی کوتاه به سرعت رشد کرده‌اند و روز به روز میان افراد محبوبیت بیشتری یافته‌اند (*Di Tommaso & et. al, 2020*). *Nie & et. al (2019)* استفاده نامناسب از شبکه‌های اجتماعی را موجب اعتیاد و وابستگی به آن می‌دانند که معمولاً چهار نوع پیامد منفی در زمینه‌های مشکلات هیجانی، مشکلات ارتباطی، مشکلات عملکردی و مشکلات سلامتی به

[1] cyber space
[2] second life
[3] cyber life

دنبال دارد. بسیاری از پژوهشگران، پزشکان و روان‌پزشکان جنبه‌های آسیب‌شناختی استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی را به‌عنوان پریشانی روانی و اختلال در عملکرد می‌دانند که به‌صورت جهانی مطرح است. اشتغال ذهنی به اینترنت، ولع برای استفاده از آن، از دست دادن عملکرد سودمند، انزوای اجتماعی، تحمل و از دست دادن کنترل از عواقب منفی استفاده وابستگی به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی است (*Brand, 2021*). شبکه‌های اجتماعی جوامع مجازی هستند که در آن کاربران می توانند پروفایل های عمومی و شخصی ایجاد کنند، با دوستان خود در زندگی واقعی ارتباط برقرار کنند و بر اساس علایق مشترک با افراد دیگر ملاقات کنند. بر اساس تعریف، شبکه‌های مجازی تحت عنوان شبکه‌های اینترنتی که یک ارتباط برخط برای کاربران جهت تعامل سریع و آسان را فراهم می‌کنند، تعریف شده است (*Brand, 2021*). وابستگی به فضای مجازی از علائم وابستگی غیر دارویی و یک اختلال روانی ناشی از فناوری مدرن، مورد توجه روانشناسان و جامعه‌شناسان بوده است. در رفتار وابستگی به فضای مجازی، فرد نمی‌تواند خود را از انجام رفتارهای وابسته منع کند و در هنگام بازداری و دسترسی نداشتن به شبکه های مجازی، تنش و ناآرامی را بروز می‌دهد. در این شرایط، شخص توان کنترل خود را از دست داده و آرام آرام روبه زوال و انحطاط پیش می‌رود (*Grant, & et. al, 2010*). حجم تحقیقات انجام شده تاکنون پیرامون وابستگی به فضای مجازی نشان‌دهنده آن است که نوعی اختلال روانشناختی ـ اجتماعی بوده و از مشخصه‌های آن تحمل، علایم کناره‌گیری، اختلالات عاطفی و از هم‌گسیختگی روابط اجتماعی است (*Ferris, 2011*).

نیازهای اساسی روان‌شناختی

نظریه‌های مختلف روانشناسی، نیازهای انسان را مـرد بحث و بررسی قرار داده‌اند. این نیازها در سطوح متفاوت مورد توجه قرار گرفته‌اند. در بین نیازهای متعدد انسـانی، نیازهای اساسی، به دلایل مختلف، از جمله ثبات و استحکام آن‌ها در طول زمان؛ تأثیرات عمیق و اساسی آنها بر رفتار و شخصیت؛ نقش تعیین‌کننده آن‌ها در مراحل رشد و تحول؛ و روی هم رفته پیامدهای مثبت و منفی آنها در زمینه‌های درون شخصی و بین شخصی، جایگاه و اهمیت ویژه دارند و مرکز توجه پژوهشگران و محور اصلی مباحث نظریه‌های نیـازمحور روان‌شناختی قرار داشته‌اند. نیازهای اساسی روان‌شناختی برای اولین بار تحت عنوان نظریه خود تعیین‌گری توسط دسی و رایان در سال ۲۰۰۰ مطرح شد و در سال‌های اخیر در مرکز توجه پژوهش‌های حوزه نیازها بوده است. نیازهای اساسی به‌عنوان انرژی لازم برای درگیری

فعال با محیط، پرورش مهارت‌ها و رشد سالم شناخته می‌شود. نیازهای اساسی روان‌شناختی یک سیستم کلیدی انگیزشی هستند که توضیح می‌دهند چگونه عوامل محیطی بر پیشرفت انسان تأثیر می‌گذارند. نیازهای اساسی روان‌شناختی برای اولین بار تحت عنوان نظریه خود تعیین‌گری توسط دسی و رایان در سال ۲۰۰۰ مطرح شد و در سال‌های اخیر در مرکز توجه پژوهش‌های حوزه نیازها بوده است. همچنین نظریه خود تعیینی‌گری یکی از رویکردهایی است که نیازهای اساسی را مورد بررسی قرارداده است. نیازهای اساسی به‌عنوان انرژی لازم برای درگیری فعال با محیط، پرورش مهارت‌ها و رشد سالم شناخته می‌شود. خود تعیین کنندگی یکی از ظرفیت‌های جهان شمول است و مبنای اعمال و رفتارهای ارادی محسوب می‌شود. خودتعیین‌کنندگی اصالتاً وقتی محقق می‌شود که شخص احساس کند می‌تواند رفتارهایش را خودش انتخاب کند و خودش تعیین‌کننده اعمال و هدف‌هایش باشد (*Deci & Ryan, 2011*). طبق نظریه خودتعیینی‌گری، افراد تمایلی ذاتی برای رشد و یکپارچگی دارند. تمایل به کشف ارتجالی محیط، کنجکاوی و دنبال کردن فعالیت‌های ذاتاً چالش‌انگیز و رضایت‌بخش، نمودهایی از این تمایل هستند. بر اساس نظریه خود تعیینی‌گری، معیار اصلی یک نیاز بنیادین این است که مستقیماً بر بهزیستی روان‌شناختی و رشد روان‌شناختی تأثیر بگذارد. به همین دلیل، از نقطه نظر این رویکرد، تمایل به پیشرفت و داشتن حرمت خود، نیاز محسوب نمی‌شوند زیرا مستقیماً بر بهزیستی روان‌شناختی تأثیر مثبت ندارند (*Ryan & Deci, 2020*). بر اساس نظریه خودتعیینی سه نیاز اساسی روان‌شناختی شامل نیاز به خودمختاری، ارتباط و شایستگی است که ارضای آنها موجب رشد و پیشرفت می‌شود. طبق نظریه خودتعیینی افراد تمایل ذاتی برای رشد و یکپارچگی دارند و تمایل به کشف محیط، کنجکاوی و دنبال کردن فعالیت‌های چالش‌انگیز و رضایت‌بخش نمودهایی از آن هستند (*Jin & Wang, 2019*). نیاز به خودمختاری به معنای نیاز به انتخاب کردن و تنظیم رفتار است و افراد خودمختاری میل دارند که به جای کنترل شدن توسط محیط، خودشان حق انتخاب داشته باشند. نیاز به شایستگی نیازی برای دنبال کردن چالش‌های بهینه (چالش‌های متناسب با رشد و توانمندی‌های هر شخص) و تلاش برای تسلط بر آنها است. نیاز به ارتباط به معنای برقراری روابط صمیمانه و دلبستگی عاطفی با دیگران است (Bean & et. al, 2017). نیاز به خودمختاری به ادراک فرد به‌عنوان منبع رفتارهای خود، نیاز به انتخاب، آغازگربودن در انجام فعالیت و داشتن احساس عدم اجبار، نیاز به شایستگی به ادراک فرد از مؤثر بودن در روابط و تعاملات اجتماعی، فرصت برای ابراز توانمندی‌ها و شایستگی‌های خویش و دستیابی به پیامدهای مطلوب و نیاز به ارتباط به داشتن روابط مثبت با دیگران، علاقه به پذیرفته شدن

توسط دیگران و احساس تعلق به آنها اشاره دارد (*Xie, Wang, Wang, Zhao & Lei, 2018*).

پیشینه پژوهش

در بررسی پیشینه‌های داخلی و خارجی مرتبط با موضوع پژوهش، مطالعات متعددی به بررسی نقش الگوهای ارتباطی خانواده، نیازهای روان‌شناختی و وابستگی به فضای مجازی پرداخته‌اند. اما اغلب این مطالعات به ارتباط این سه متغیر با همدیگر نپرداخته‌اند. بر این اساس این پژوهش، واجد نوآوری نسبت به مطالعات موجود است. با این اوصاف در زیر به برخی مطالعات موجود داخلی و خارجی که در ارتباط کلی روابط الگوهای ارتباطی خانواده انجام شده اند، اشاره می‌شود.

الف) تحقیقات داخلی

خضرآبادی (۱۴۰۲)، در پژوهشی جامع به این نتیجه رسیدند که نیازهای اساسی روان‌شناختی شامل خودپیروی (خودمختاری)، شایستگی و ارتباط اجتماعی، به‌صورت مستقیم و معناداری بر میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی تأثیر می‌گذارند. این یافته‌ها بیانگر این است که ارضای این نیازها می‌تواند محرکی برای افزایش تعامل و حضور فعال در فضای مجازی باشد، چرا که افراد برای تأمین نیازهای روانی خود به دنبال فضایی هستند که در آن احساس تعلق و شایستگی داشته باشند (*Khalili Khezrabadi & et. al, 2022*).

شریعتی و زینالی (۱۴۰۲)، نیز به بررسی ارتباط بین نیازهای روان‌شناختی و الگوهای ارتباطی خانواده پرداختند و ارتباط مثبت و معناداری میان این دو متغیر یافتند. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد که الگوهای مثبت و حمایتی ارتباطی در خانواده می‌توانند زمینه‌ساز ارضای نیازهای روان‌شناختی افراد شوند و به تبع آن، الگوهای رفتاری سالم‌تری در استفاده از فضای مجازی شکل گیرد (*Shariati & Zeinali, 2022*).

بزرگ‌پوری (۱۴۰۱)، در همین زمینه مطالعه‌ای انجام داد که نشان داد نیازهای روان‌شناختی و به‌ویژه الگوی گفت و شنود در خانواده، تأثیر مثبت و معناداری بر استفاده از شبکه‌های مجازی دارد. این موضوع به این معناست که خانواده‌هایی که گفت و شنود مؤثر و مستمر با اعضای خود دارند، امکان بروز رفتارهای سالم‌تر و کنترل شده‌تری در فضای مجازی را فراهم می‌کنند. در مقابل، بزرگ‌پوری نشان داد که الگوی همنوایی، به‌عنوان یکی دیگر از

الگوهای ارتباطی خانواده، تأثیر معناداری بر استفاده از شبکه‌های مجازی ندارد که می‌تواند بیانگر تفاوت نقش این الگوها در رفتارهای مجازی باشد (*Bozorgpouri & et. al, 2021*).

امین (۱۴۰۱)، نیز در پژوهش خود به تأثیر الگوهای ارتباطی خانواده، سبک‌های فرزندپروری و شایستگی اجتماعی بر وابستگی به شبکه‌های مجازی پرداخت. یافته‌های وی حاکی از آن بود که این عوامل به‌طور مستقیم و مثبت با وابستگی به فضای مجازی مرتبط هستند، به‌گونه‌ای که سبک‌های فرزندپروری که حمایت‌گر و تعامل‌محور هستند، می‌توانند ضمن افزایش شایستگی اجتماعی، وابستگی ناسالم به شبکه‌های مجازی را کاهش دهند (*Amin & et. al, 2021*).

رمضان‌پور و همکاران (۱۳۹۹)، نیز در مطالعه‌ای که به بررسی تأثیر الگوهای گفت و شنود و همنوایی خانواده به همراه احساس تعلق به مدرسه پرداختند، دریافتند که هر سه متغیر به‌طور مستقیم و معناداری بر استفاده از شبکه‌های مجازی تأثیرگذارند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که علاوه بر فضای خانوادگی، محیط مدرسه و احساس تعلق به آن نیز نقش مهمی در شکل‌گیری رفتارهای فضای مجازی ایفا می‌کند و می‌تواند زمینه‌ساز گرایش یا دوری از استفاده افراطی از این فضاها باشد (*Ramezanpour, et. al, 2019*).

قدمی و همکاران (۱۳۹۹)، نیز رابطه مثبت و معناداری میان محیط ارتباطی خانواده و استفاده از فضای مجازی گزارش کردند که بر اهمیت خانواده به‌عنوان بستر اصلی تربیتی و اجتماعی افراد تأکید دارد. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد که محیط خانواده، به‌ویژه کیفیت ارتباطات و تعاملات خانوادگی، می‌تواند تعیین‌کننده نحوه استفاده نوجوانان و جوانان از فضای مجازی باشد (*Ghadami & et. al, 2021*).

خانجانی و همکاران (۱۳۹۸)، نشان داد که سبک‌های دلبستگی دوسوگرا و اجتنابی، سبک‌های فرزندپروری سلطه‌گر و بی‌توجه، و همچنین میزان مشارکت عاطفی والدین، همگی نقش قابل توجهی در پیش‌بینی میزان وابستگی به اینترنت دارند. این نتایج بیانگر آن است که الگوهای روانی و رفتاری خانواده، و برقراری ارتباط عاطفی و سبک‌های فرزندپروری، می‌توانند تأثیر عمیقی بر نحوه استفاده از فضای مجازی داشته باشند (*Khanjani & et. al, 2018*).)

یعقوب‌خانی غیاثوند و همکاران (۱۳۹۸)، نیز در مطالعه خود نشان دادند که خودشفقت‌ورزی، نیازهای روان‌شناختی و احساس امنیت اجتماعی اثر مستقیم و معناداری بر الگوهای ارتباطی نوجوانان دارند. این یافته‌ها اهمیت عوامل درون‌فردی مانند خودشفقت و احساس امنیت را در کنار عوامل محیطی مانند الگوهای ارتباطی خانوادگی در پیش‌بینی و

تبیین رفتارهای فضای مجازی برجسته می‌سازد (*Yaghoobkhani Ghiasvand & et. al, 2018*).

صالحی و همکاران (۱۳۹۲)، رابطه منفی و معناداری میان الگوی گفت و شنود خانواده و وابستگی به فضای مجازی و همچنین رابطه مثبت و معناداری میان الگوی همنوایی و وابستگی به فضای مجازی گزارش کردند (*Salehi & et. al, 2012*).

نوعی (۱۳۸۹)، در تحقیقی نشان داد گفت و شنود با وابستگی به اینترنت رابطه‌ای منفی و معنادار و الگوی همنوایی رابطه‌ای مثبت و معنادار دارد. این نتایج تأکید می‌کند که گفت و شنود مؤثر در خانواده می‌تواند به‌عنوان یک عامل محافظتی در برابر وابستگی ناسالم به فضای مجازی عمل کند، در حالی که الگوی همنوایی، که بیانگر تبعیت از دیگران بدون نقد و تحلیل است، می‌تواند زمینه‌ساز افزایش این وابستگی باشد (*Noeei, 2009*).

ب) تحقیقات خارجی

Zheng & Wang (2021) نشان داد که نیازهای اساسی روان‌شناختی تأثیر مستقیم و معناداری بر میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی دارد؛ به‌گونه‌ای که هر چه سطح ارضای این نیازها بالاتر باشد، گرایش به مشارکت در فضای مجازی نیز افزایش می‌یابد. این یافته‌ها تأکید دارند که استفاده از شبکه‌های اجتماعی می‌تواند در راستای تأمین برخی نیازهای درونی افراد، از جمله تعلق، خودمختاری و شایستگی صورت گیرد.

Novak & et. al (2021) با تمرکز بر نقش محیط‌های حمایتی مانند خانواده و دانشگاه، به این نتیجه رسیدند که در صورتی که این نیازها در محیط‌های اصلی زندگی افراد برآورده نگردد، احتمال گرایش جبرانی به فضای مجازی افزایش می‌یابد. به‌ویژه در میان دانشجویان، عدم تأمین نیازهای روان‌شناختی می‌تواند منجر به افت عملکرد تحصیلی و افزایش وابستگی به فضای مجازی شود.

Ryan & Deci (2020) نیز این موضوع را تأیید می‌کند. یافته‌های این مطالعه نشان داد که برآورده شدن نیازهای روان‌شناختی نقش مهمی در تقویت عزت نفس و احساس خودارزشمندی ایفا می‌کند. در مقابل، زمانی که این نیازها نادیده گرفته شوند یا سرکوب گردند، فرد ممکن است دچار درک منفی نسبت به خود و محیط اجتماعی شود و این امر می‌تواند وی را در معرض آسیب‌هایی همچون وابستگی شدید به فضای مجازی قرار دهد.

Chen & Zhang (2022) به بررسی رابطه میان ارضای نیازهای اساسی و وابستگی به فضای مجازی در دانش‌آموزان پرداخت. نتایج حاکی از آن بود که دانش‌آموزانی که در ارضای

نیازهای خود موفق هستند، احساس استقلال بیشتری دارند و کمتر تحت فشارهای اجتماعی و محیطی قرار می‌گیرند. در چنین شرایطی، عملکرد مثبت خانواده می‌تواند نقش مؤثری در کاهش وابستگی به فضای مجازی ایفا نماید.

Papalia & Olds (2010) به بررسی الگوهای ارتباطی درون خانواده و تأثیر آن بر رفتارهای مجازی جوانان پرداختند. آنان دریافتند که میان سبک‌های ارتباطی خانواده و سطح وابستگی جوانان به شبکه‌های اجتماعی، رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. به بیان دیگر، سبک‌های ارتباطی ناسالم و گسست‌های عاطفی در خانواده، می‌تواند تمایل جوانان به تعاملات مجازی را افزایش دهد.

Park, Kim & Cho (2008) در کشور کره جنوبی انجام شد، عواملی همچون نگرش‌های والدینی، کیفیت ارتباطات خانوادگی، همبستگی میان اعضای خانواده و نیز مواجهه با خشونت خانگی مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که این متغیرها به‌طور مستقیم با میزان وابستگی نوجوانان به اینترنت مرتبط هستند و محیط خانوادگی ناایمن می‌تواند به‌عنوان یک عامل خطرزا در این زمینه عمل کند.

فرضیه‌های پژوهش

الف) تأثیر مستقیم الگوهای ارتباطی خانواده بر نیازهای روان‌شناختی

۱. الگوی ارتباطی گفت و شنود تأثیر مستقیم و معناداری بر شایستگی دارد.
۲. الگوی ارتباطی گفت و شنود تأثیر مستقیم و معناداری بر خودمختاری دارد.
۳. الگوی ارتباطی گفت و شنود تأثیر مستقیم و معناداری بر ارتباط دارد.
۴. الگوی ارتباطی همنوایی تأثیر مستقیم و معناداری بر شایستگی دارد.
۵. الگوی ارتباطی همنوایی تأثیر مستقیم و معناداری بر خودمختاری دارد.
۶. الگوی ارتباطی همنوایی تأثیر مستقیم و معناداری بر ارتباط دارد.

ب) تاثیر مستقیم الگوهای ارتباطی و نیازهای روان‌شناختی بر وابستگی به فضای مجازی

۱. الگوی ارتباطی گفت‌وشنود تأثیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.
۲. الگوی ارتباطی همنوایی تأثیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.
۳. شایستگی تأثیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.
۴. خودمختاری تأثیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.

۵. ارتباط تأثیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.

ج) تأثیر غیر مستقیم الگوهای ارتباطی خانواده بر وابستگی به فضای مجازی از طریق نیازهای روان‌شناختی

۱. الگوی ارتباطی گفت‌وشنود از طریق شایستگی تأثیر غیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.

۲. الگوی ارتباطی گفت‌وشنود از طریق خودمختاری تأثیر غیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.

۳. الگوی ارتباطی گفت‌وشنود از طریق ارتباط تأثیر غیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.

۴. الگوی ارتباطی همنوایی از طریق شایستگی تأثیر غیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.

۵. الگوی ارتباطی همنوایی از طریق خودمختاری تأثیر غیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.

۶. الگوی ارتباطی همنوایی از طریق ارتباط تأثیر غیر مستقیم و معناداری بر وابستگی به فضای مجازی دارد.

ساختار مدل مفهومی پژوهش

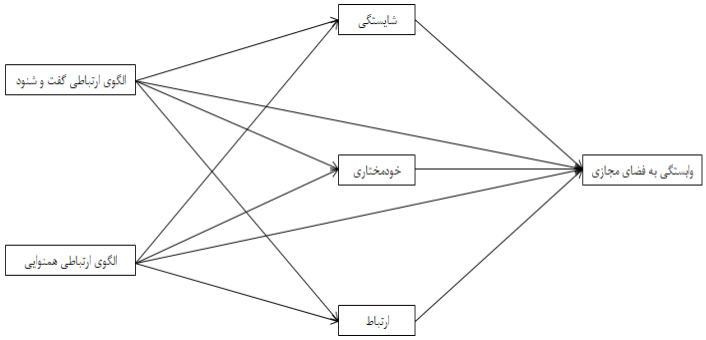
- دو متغیر الگوی ارتباطی خانواده شامل:
  - گفت و شنود
  - همنوایی
- سه متغیر میانجی نیازهای اساسی روان‌شناختی شامل:
  - شایستگی
  - خودمختاری
  - ارتباط
- متغیر وابسته:
  - وابستگی به فضای مجازی

روابط مدل

- گفت و شنود و همنوایی هر کدام به صورت مستقیم روی شایستگی، خودمختاری، ارتباط اثر دارند (رابطه مستقیم).
- این سه متغیر میانجی به نوبه خود، تأثیر مستقیم بر وابستگی به فضای مجازی دارند.
- همچنین گفت و شنود و همنوایی می‌توانند به‌صورت غیر مستقیم از طریق این سه متغیر میانجی روی وابستگی به فضای مجازی اثرگذار باشند.

مدل مفهومی پژوهش

شکل ۱ الگوی پیشنهادی پژوهش حاضر را نشان می‌دهد.

مدل ۱: الگوی پیشنهادی پژوهش

Model 1: *Proposed Research Model*

روش‌شناسی پژوهش

طرح پژوهش حاضر از نوع همبستگی و مبتنی بر الگویابی معادلات ساختاری[1] است که روشی چند متغیری برای بررسی روابط همزمان میان متغیرها می‌باشد. این روش امکان آزمون همزمان مجموعه‌ای از معادلات رگرسیونی را فراهم می‌کند و قابلیت بررسی ساختارهای پیچیده مفهومی را دارد. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ است که از بین آن‌ها، نمونه‌ای به تعداد

[1] Structural Equation Modeling (SEM)

۵۲۰ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب گردید. در خصوص تعیین حجم نمونه مناسب برای الگویابی معادلات ساختاری، پژوهش‌های پیشین پیشنهادهای متعددی ارائه کرده‌اند. برای مثال، *Chin (1998)* قانون سرانگشتی ۱۰ آزمودنی به ازاء یک متغیر در مدل را پیشنهاد می‌کند. دست کم حجم نمونه از نظر *Anderson & Gerinberg (1988)* ۱۵۰ آزمودنی و از نظر *Chou & Bentler (1995)*، ۲۰۰ آزمودنی می‌باشد. در همین راستا، *Hoyle & Kenny (1999)* دریافتند که در صورت پایایی بالای آزمون‌ها، حتی حجم نمونه ۵۰ نفر نیز می‌تواند نتایج قابل قبولی ارائه دهد (*Beshlideh, 2013*). در این پژوهش، با توجه به وجود ۱۱ مسیر مستقیم، ۲ متغیر برونزاد، ۱ کوواریانس و ۴ واریانس خطا، مجموعاً ۱۸ پارامتر تخمین زده شده است. بر اساس توصیه *Kline (1998)*، به ازاء هر پارامتر محاسبه شده برای آزمودن مدل دست کم نیاز به ۱۰ آزمودنی وجود دارد. با توجه به حجم نمونه پژوهش حاضر (۳۶۰ نفر)، به ازاء هر پارامتر ۲۰ آزمودنی در نظر گرفته شده است که حکایت از کفایت نمونه برای آزمودن مدل دارد.

ابزار پژوهش

پرسشنامه اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی[1]: در پژوهش حاضر جهت سنجش وابستگی به فضای مجازی از پرسشنامه اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی که توسط *Andreassen (2012)* تهیه شده است، استفاده گردید. این پرسشنامه ۶ ماده دارد، میزان وابستگی افراد به شبکه‌های اجتماعی را مورد سنجش قرار می‌دهد و پاسخ‌های آن بر اساس لیکرت پنج درجه‌ای از ۱ (برای کاملاً مخالفم) تا ۵ (برای کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شوند. *Andreassen (2012)* در پژوهش خود ضریب پایایی این پرسشنامه را از طریق روش آلفای کرونباخ ۰/۸۹ گزارش نموده است. *Eskandari & Droudi (2015)* در پژوهش خود ضریب پایایی این پرسشنامه را از طریق روش آلفای کرونباخ ۰/۸۲ گزارش نموده‌اند. روایی نیز در پژوهش پژوهشگران مذکور با استفاده از روش همسانی درونی محاسبه گردید. در این روش همبستگی خرده آزمون‌ها با نمره کل محاسبه گردید. همبستگی نمره کل آزمون ۰/۸۵ بود. بدین ترتیب روایی سازه‌ای مقیاس روانی مورد تأیید قرار گرفت. در پژوهش حاضر جهت سنجش ضریب پایایی این پرسشنامه از روش روش آلفای کرونباخ استفاده گردید که ضریب ۰/۸۶ به‌دست آمد.

[1] addiction to social networks questionnaire

پرسشنامه الگوهای ارتباطی خانواده[1]: در پژوهش حاضر جهت سنجش الگوهای ارتباطی خانواده از پرسشنامه الگوهای ارتباطی خانواده که توسط *Ritchie & Fitzpatrick (1990)* تهیه شده است، استفاده گردید. این پرسشنامه ۲۶ ماده دارد، دو مؤلفه جهت‌گیری گفت و شنود (۱۵ ماده) و جهت‌گیری همنوایی (۱۱ ماده) را مورد سنجش قرار می‌دهد و پاسخ‌های آن بر اساس لیکرت پنج درجه‌ای از صفر (برای کاملاً مخالفم) تا ۴ (برای کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شوند. *Ritchie & Fitzpatrick (1990)* ضریب پایایی این پرسشنامه را از طریق روش بازآزمایی، در سه گروه سنی متفاوت و بعد از یک دوره سه هفته‌ای، برای جهت‌گیری گفت و شنود ۰/۸۴ تا ۰/۹۴ و برای جهت‌گیری همنوایی بین ۰/۷۳ تا ۰/۹۳ گزارش کرده‌اند؛ همچنین روایی محتوایی، مالکی و سازه و پایایی (آلفای کرونباخ و بازآزمایی) این مقیاس را مطلوب گزارش کرده‌اند. در ایران کوروش‌نیا و لطیفیان (۱۳۸۶)، در مطالعه‌ای روایی و پایایی این مقیاس را مورد ارزیابی قرار داده‌اند، آن‌ها به منظور تعیین روایی این ابزار از روش‌های تحلیل عامل، همسانی درونی و روایی ملاکی استفاده کرده‌اند. اندازه کفایت نمونه را ۰/۸۵ و ضریب آزمون کرویت بارتلت را ۴۹/۲۳۱۹ بدست آورده‌اند که در سطح $P<۰/۰۰۰۵$ معنادار بوده است. در پژوهش آنها همبستگی ابعاد با نمره کل به ترتیب ۰/۷۵ و ۰/۴۴ بودند. علاوه بر این جهت‌گیری گفت و شنود با مقیاس توجه ۰/۷۴ و جهت‌گیری همنوایی با مقیاس حمایت بیش از حد یا کنترل ۰/۴۹ همبستگی معنادار داشت (Latifian & Kouroshnia, 2007). کوروش‌نیا (۱۳۸۵)، پایایی این ابزار را به روش ضریب آلفای کرونباخ برای بعد جهت‌گیری گفت و شنود ۰/۸۷ و برای بعد جهت‌گیری همنوایی ۰/۸۱ به دست آورده است. ضریب پایایی بازآزمایی برای مقیاس جهت‌گیری گفت و شنود برابر ۰/۸۴ و در مورد مقیاس جهت‌گیری همنوایی ۰/۷۸بود (*Kouroshnia, 2006*). در پژوهش حاضر پایایی این ابزار از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ بررسی شد که مقدار آن برای بعد جهت‌گیری همنوایی ۰/۷۸ و برای بعد جهت‌گیری گفت و شنود ۰/۸۶ بدست آمد. *Keshtkaran (2009)* نیز در پژوهش خود ضریب پایایی این پرسشنامه را از طریق روش آلفای کرونباخ به ترتیب برای جهت‌گیری گفت و شنود و جهت‌گیری همنوایی ۰/۹۲ و ۰/۸۹ گزارش نموده است.

مقیاس نیازهای اساسی روان‌شناختی[2]: در پژوهش حاضر جهت سنجش نیازهای اساسی روان‌شناختی از مقیاس نیازهای اساسی روان‌شناختی که توسط *Sorbo & et. al (2006)*

[1] family communication patterns questionnaire
[2] scale of basic psychological needs

تهیه شده است، استفاده گردید. این مقیاس ۲۱ ماده دارد سه مؤلفه نیاز روان‌شناختی خودمختاری (۷ ماده)، نیاز روان‌شناختی شایستگی (۶ ماده) و نیاز روان‌شناختی ارتباط (۸ ماده) را را مورد سنجش قرار می‌دهد و پاسخ‌های آن بر اساس لیکرت هفت درجه‌ای از ۱ (برای کاملاً مخالفم) تا ۷ (برای کاملاً موافقم) نمره‌گذاری می‌شوند. پایایی پرسشنامه توسط *Sorebo & et. al (2006)* با استفاده از آلفای کرونباخ، ۰/۸۵ گزارش شده است و روایی ملاکی گزارش شده، برابر با ۰/۷۳ می‌باشد. خرده مقیاس شایستگی ادراک شده، شامل ۶ گویه و پایایی به دست آمده با استفاده از آلفای کرونباخ، ۰/۸۰ گزارش شده است و روایی ملاکی برابر با ۰/۷۶ می‌باشد. خرده مقیاس ارتباط ادراک شده، شامل ۸ گویه و پایایی به دست آمده با استفاده از آلفای کرونباخ، ۰/۸۹ گزارش شده است و روایی ملاکی گزارش شده، برابر با ۰/۷۳ می‌باشد. در نسخه فارسی، پایایی پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ در مرحله مقدماتی برای خودمختاری ادراک شده، ۰/۸۸ شایستگی ادراک شده ۰/۸۹ و ارتباط ادراک شده ۰/۸۶ بود و در اجرای نهایی برای خودمختاری ادراک شده، ۰/۶۳ شایستگی ادراک شده ۰/۸۱ و ارتباط ادراک شده ۰/۵۹ به دست آمد؛ همچنین برای تأیید روایی آزمون نیازهای خودتعیین‌گری، از تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد که شاخص‌های برازش حاصل از اجرای تحلیل عاملی تأییدی، اعتبار مناسب ابزار را نشان می‌دهد (*RSMEA* =۰/۰۶۴, χ^2 =۳۱۵/۰۲, *df*=۱۶۶). *Wei & et. al (2005)* روایی محتوا و صوری این مقیاس را مورد تأیید قرار دادند و پایایی آن را به روش آلفای کرونباخ برای کل مقیاس ۹۰/۰ و برای زیرمقیاس‌های خود پیروی، شایستگی و نیاز به ارتباط به ترتیب ۶۸/۰، ۰/۷۵ و ۸۵/۰ گزارش کردند. در ایران، *Sheikholeslami & Daftarchi (2015)* پایایی این مقیاس را به روش بازآزمایی و در فاصله زمانی یک ماهه مورد بررسی قرار دادند و پایایی آن را برای نمره کل مقیاس و زیرمقیاس‌های خود پیروی، شایستگی و نیاز به ارتباط به ترتیب ۰/۸۸، ۷۸/۰ و ۰/۸۵ به دست آوردند. روایی نیز در پژوهش پژوهشگران مذکور از طریق همبستگی بین نمره هر گویه با نمره خرده مقیاس مربوطه محاسبه شد. ضرایب برای نیاز خودپیروی از ۰/۴۵ تا ۰/۶۶ نیاز به شایستگی ۰/۴۷ تا ۰/۸۰ و نیاز به ارتباط ۰/۳۸ تا ۰/۶۱ گزارش شد؛ همچنین *Bard & et. al (2000)* روایی سازه‌ای مقیاس از طریق همبستگی مقیاس نیازهای روانی با مقیاس سازگاری روانی مطلوب گزارش کرده‌اند. در پژوهش *Ghadami & et. al (2019)* روایی این مقیاس با استفاده از روش همسانی درونی محاسبه گردید. در این روش همبستگی خرده آزمون‌ها با نمره کل محاسبه گردید. همبستگی نمره کل آزمون با نیاز برای استقلال، نیاز برای شایستگی و نیار برای وابستگی به ترتیب با ۰/۸۵، ۰/۸۰ و ۰/۸۵ بود. همان‌طور که

مشاهده می‌شود نمرات خرده آزمون‌ها با نمره کل آزمون همبستگی بالا نشان داده است. همچنین نتایج تحلیل نشان داد که خرده آزمون‌ها همبستگی بالایی با یکدیگر ندارند. بدین ترتیب روایی سازه‌ای مقیاس روانی مورد تأیید قرار گرفت. همچنین به منظور بررسی پایایی مقیاس از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید. ضریب پایانی برای سه زیر مقیاس نیاز برای شایستگی، نیاز برای وابستگی و نیاز برای استقلال به ترتیب برابر با ۰/۶۹، ۰/۴۷ و ۰/۶۷ بود. همچنین ضریب آلفای کرونباخ برای کل مقیاس برابر با ۰/۷۸ بود.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی متغیرهای پژوهش شامل میانگین، انحراف معیار و ضرایب همبستگی بین متغیرهای پژوهش در جدول ۱ درج شده‌اند.

جدول ۱: یافته‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

***Table 1**: Descriptive Findings of Research Variables*

	متغیر	میانگین	انحراف معیار	۱	۲	۳	۴	۵	۶
	Variable	*Mean*	*Standard Deviation*						
۱	وابستگی به فضای مجازی	۲۳/۷۱	۷/۱۳	-					
۲	الگوی ارتباطی گفت و شنود	۳۵/۹۵	۸/۱۱	-۰/۱۳**	-				
۳	الگوی ارتباطی همنوایی	۲۸/۵۹	۸/۳۷	۰/۵۰**	-۰/۵۴**	-			
۴	شایستگی	۱۸/۰۵	۷/۲۶	-۰/۴۱**	۰/۴۷**	-۰/۳۲**	-		
۵	خودمختاری	۲۲/۹۶	۸۷/۰۳	-۰/۱۹**	۰/۳۴**	-۰/۰۶**	۰/۵۷**	-	
۶	ارتباط	۲۲/۸۹	۹/۱۸	-۰/۴۹**	۰/۶۴**	-۰/۷۳**	۰/۵۵**	۰/۴۲**	-

$p^* \leq ۰/۰۵, p^{**} \leq ۰/۰۱$

همان‌طور که نتایج مندرج در جدول ۱ نشان می‌دهد، روابط همبستگی بین الگوی ارتباطی گفت و شنود و شایستگی (r=۰/۴۷، p<۰/۰۱)، الگوی ارتباطی گفت و شنود و خودمختاری (r=۰/۳۴، p<۰/۰۱)، الگوی ارتباطی گفت و شنود و ارتباط (r=۰/۶۴، p<۰/۰۱)، الگوی ارتباطی همنوایی و شایستگی (r= -۰/۳۲، p<۰/۰۱)، الگوی ارتباطی همنوایی و خودمختاری (r= -۰/۰۶، p<۰/۰۱)، الگوی ارتباطی همنوایی و ارتباط (r= -۰/۷۳، p<۰/۰۱)، الگوی ارتباطی گفت و شنود و وابستگی به فضای مجازی (r= -۰/۱۳، p<۰/۰۱)، الگوی ارتباطی همنوایی و وابستگی به فضای مجازی (r=۰/۵۰، p<۰/۰۱)، شایستگی و وابستگی به فضای مجازی (r= -۰/۴۱، p<۰/۰۱)،

خودمختاری و وابستگی به فضای مجازی (r=-۰/۱۹، p<۰/۰۱) و ارتباط و وابستگی به فضای مجازی (r= -۰/۴۹، p<۰/۰۱) می‌باشند. جهت آزمودن الگوی پیشنهادی پژوهش از روش الگویابی معادلات ساختاری استفاده شد. برازش الگوی پیشنهادی با داده‌ها بر اساس شاخص‌های برازندگی از جمله مجذور خی[۱]، به‌عنوان شاخص برازندگی مطلق در جدول ۲ گزارش شده است. هر چه مقدار مجذور خی از صفر بزرگتر باشد، برازندگی مدل کمتر می‌شود. مجذور خی معنی‌دار، تفاوت معنی‌دار بین کوواریانس‌های مفروض و مشاهده شده را نشان می‌دهد. با وجود این، چون فرمول مجذور خی، حجم نمونه را در بر دارد، مقدار آن در مورد نمونه‌های بزرگ متورم می‌شود و معمولاً به لحاظ آماری معنی‌دار می‌گردد. به این دلیل بسیاری از پژوهشگران مجذور خی را نسبت به درجه آزادی آن (مجذور خی نسبی[۲]) مورد بررسی قرار می‌دهند (*Colquitt, 2001*). در شاخص مجذور کای نسبی مقادیر نزدیک به ۲ و کمتر به‌عنوان ملاکی قراردادی برای برازندگی مدل به حساب می‌آیند. همچنین شاخص‌های مهم دیگر مانند شاخص نیکویی برازش[۳] (*GFI*)، شاخص نیکویی برازش تطبیقی[۴] (*AGFI*)، شاخص بنتلر ـ بونت یا شاخص نرم شده برازندگی[۵] (*NFI*)، شاخص برازش مقایسه‌ای[۶] (*CFI*)، شاخص برازندگی فزاینده[۷] (*IFI*)، شاخص تاکر-لویز[۸] (*TLI*) نیز در جدول ۲ گزارش شده‌اند. در این شاخص‌ها برازش ۰/۹ به بالا قابل قبول قلمداد می‌شوند. شاخص مناسب دیگر، شاخص میانگین مربعات خطای برآورد[۹] (*RMSEA*) است که بر اساس آن مقدار کمتر از ۰/۸ قابل قبول است و برای مدل‌های بسیار خوب ۰/۵ و کمتر در نظر گرفته می‌شود (*Berso & et. al, 2007*).

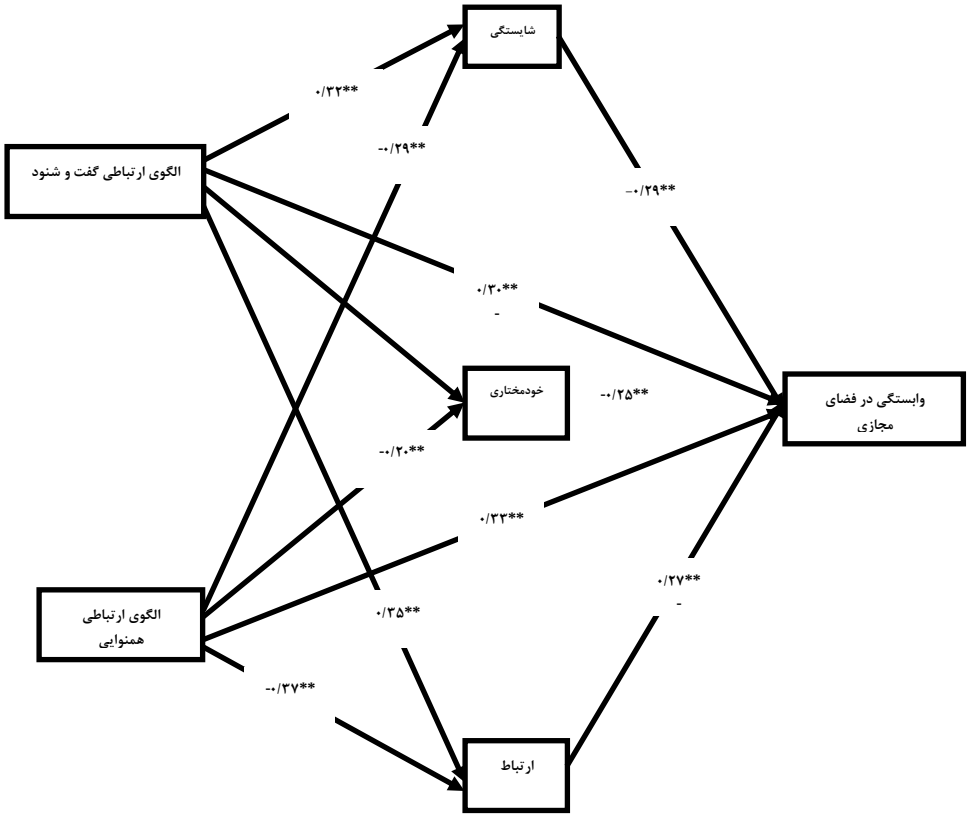
جدول ۲: شاخص‌های برازندگی مدل پیشنهادی

Table 2: *The Suitability Indices of the Proposed Model*

شاخص‌های برازش	χ^2	*Df*	χ^2/df	*GFI*	*AGFI*	*NFI*	*CFI*	*IFI*	*TLI*	*RMSEA*
الگوی پیشنهادی	۵/۱۵۱	۳	۱/۲۹	۰/۹۸۱	۰/۹۸۲	۰/۹۲۰	۰/۹۱۳	۰/۹۷۳	۰/۹۱۰	۰/۰۳۳

[1] Chi-Square
[2] Normed χ 2 Measure
[3] Goodness-of-Fit
[4] Adjusted Goodness-of-fit
[5] Normed Fit index
[6] Comparative Fit Index
[7] Incremental Fit Index
[8] Tuker-Lewis Index
[9] Root-Mean-Square Error of Approximation

همان‌طور که نتایج مندرج در جدول ۲ نشان می‌دهد، در الگوی پیشنهادی پژوهش شاخص‌های برازندگی شامل مجذور کای نسبی (۱/۲۹= χ^2/df)، شاخص نیکویی برازش (*GFI*=۰/۹۸)، شاخص نیکویی برازش تطبیقی (*AGFI*=۰/۹۸)، شاخص بنتلر ـ بونت یا شاخص نرم شده برازندگی (*NFI*=۰/۹۲)، شاخص برازش مقایسه‌ای (*CFI*=۰/۹۹)، شاخص برازندگی فزاینده (*IFI*=۰/۹۷)، شاخص تاکر ـ لویز (*TLI*=۰/۹۱) و شاخص جذر برآورد واریانس خطای تقریب (*RMSEA*=۰/۰۲)، حاکی از برازش خوب مدل پیشنهادی یا فرضی پژوهش با داده‌هاست. بنابراین مدل الگوی پیشنهادی پژوهش از برازندگی مطلوبی برخوردار است. شکل ۲ ضرایب مسیر استاندارد مدل پیشنهادی پژوهش را نشان می‌دهد.

مدل ۲: برونداد مدل پیشنهادی پژوهش حاضر

Model 2: *The Output of the Proposed Model of the Current Research*

یک فرض زیربنایی الگوی پیشنهادی پژوهش حاضر، وجود مسیرهای واسطه‌ای بود که جهت تعیین معنی‌داری این روابط واسطه‌ای، از روش بوت استراپ[1] در برنامه ماکرو، آزمون *Preacher& Hayes (2008)* استفاده گردید. جدول ۳ نتایج حاصل از روابط واسطه‌ای نشان می‌دهد.

جدول ۳: نتایج بوت استراپ برای مسیرهای واسطه‌ای

Table 3: *Bootstrap Results for Intermediate Paths*

مسیرها	داده	حد پایین	حد بالا	سطح معنی‌داری
Paths	*Data*	*Lower Limit*	*Upper Limit*	*Sig.*
الگوی ارتباطی گفت و شنود ← شایستگی ← وابستگی به فضای مجازی	-۰/۰۳۲۲	-۰/۳۴۲۴	-۰/۲۵۰۲	۰/۰۰۱
الگوی ارتباطی گفت و شنود ← خودمختاری ← وابستگی به فضای مجازی	-۰/۱۸۸۳	-۰/۲۳۶۸	-۰/۱۱۰۳	۰/۰۰۱
الگوی ارتباطی گفت و شنود ← ارتباط ← وابستگی به فضای مجازی	-۰/۳۵۴۵	-۰/۴۱۲۵	-۰/۲۸۷۲	۰/۰۰۱
الگوی ارتباطی همنوایی ← شایستگی ← وابستگی به فضای مجازی	۰/۲۹۲۷	۰/۲۱۹۳	۰/۳۶۰۲	۰/۰۰۱
الگوی ارتباطی همنوایی ← خودمختاری ← وابستگی به فضای مجازی	۰/۲۰۵۷	۰/۱۰۱۹	۰/۲۶۰۰	۰/۰۰۱
الگوی ارتباطی همنوایی ← ارتباط ← وابستگی به فضای مجازی	۰/۳۷۱۵	۰/۲۵۳۶	۰/۴۰۶۶	۰/۰۰۱

همان‌طور که نتایج مندرج در جدول ۳ نشان می‌دهد، حدود پایین و حدود بالای فاصله اطمینان برای شایستگی، خودمختاری و ارتباط به‌عنوان متغیر میانجی بین الگوی ارتباطی گفت و شنود و الگوی ارتباطی همنوایی با وابستگی به فضای مجازی صفر را در بر نمی‌گیرد. با توجه به اینکه صفر بیرون از این فواصل اطمینان قرار دارد، رابطه غیر مستقیم بین متغیرها معنی‌دار می‌باشد. بنابراین الگوهای ارتباطی از طریق نیازهای اساسی روان‌شناختی (شایستگی، خودمختاری و ارتباط) بر وابستگی به فضای مجازی اثر غیر مستقیم دارند.

[1] Bootstrap

بحث و نتیجه‌گیری

در عصر حاضر، فضای مجازی به یکی از ابزارهای پرکاربرد در ارتباطات انسانی تبدیل شده است و با گذر زمان، نقش آن در زندگی روزمره افزایش یافته است. فضای مجازی در فرآیند اجتماعی‌شدن افراد، به‌ویژه نسل جوان، نقشی اساسی ایفا می‌کند. در حالی که این فضا امکانات گسترده‌ای برای تعامل، یادگیری و سرگرمی فراهم می‌آورد، استفاده افراطی از آن ممکن است منجر به وابستگی و بروز آسیب‌های روانی و اجتماعی شود (*Mansourian & et. al, 2013*). مطالعات مختلف نشان داده‌اند که وابستگی به فضای مجازی در میان جوانان و نوجوانان ایرانی به شدت رواج یافته و این وابستگی به‌طور معناداری با الگوهای ارتباطی خانوادگی و نیازهای روان‌شناختی پایه مرتبط است (*Hedayati & et. al, 2015*). بر این اساس، پژوهش حاضر به بررسی اثر الگوهای ارتباطی خانواده بر وابستگی به فضای مجازی با در نظر گرفتن نقش میانجی نیازهای اساسی روان‌شناختی (شایستگی، خودمختاری و ارتباط) در بین دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز پرداخت.

یافته‌های به‌دست‌آمده نشان داد که الگوهای ارتباطی گفت و شنود و همنوایی بر نیازهای روان‌شناختی اساسی (شایستگی، خودمختاری و ارتباط) تأثیر دارند. این نتایج فرضیه‌های اول تا ششم پژوهش را تأیید می‌کنند و با نتایج مطالعات *Young (2007)*، *Sahebdel & et. al (2020)* و *Papalia & Olds (2010)* هم‌راستا هستند. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت خانواده‌هایی که ارتباطات مؤثر، تعامل عاطفی و فرصت‌های ابراز عقیده را برای اعضای خود فراهم می‌کنند، زمینه مناسبی برای ارضای نیازهای روانی فراهم می‌آورند. در این خانواده‌ها، فرزندان احساس شایستگی، استقلال و پیوند اجتماعی بیشتری دارند و این عوامل نقش محافظتی در برابر وابستگی به فضای مجازی ایفا می‌کنند. از سوی دیگر، در خانواده‌هایی با جهت‌گیری همنوایی، که بر همسانی عقاید و اطاعت تأکید می‌شود، فرصت‌های ابراز وجود و مشارکت فرزندان محدود است و در نتیجه، احتمال ارضا نشدن نیازهای روان‌شناختی و گرایش بیشتر به دنیای مجازی افزایش می‌یابد (*Fitzpatrick & Ritchie, 1994; Kagawa, 2017; Okur & Ozekes, 2021*).

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که الگوهای ارتباطی خانواده به‌طور مستقیم بر وابستگی به فضای مجازی تأثیر دارند. در خانواده‌هایی با جهت‌گیری گفت و شنود، با توجه به روابط صمیمی، تعامل آزاد و آموزش رفتارهای مسئولانه، فرزندان کمتر در معرض خطر اعتیاد به فضای مجازی قرار دارند (*Hsieh & et. al, 2022; Ayla & Aysegul, 2021*). در مقابل، خانواده‌هایی که تعامل و گفت و گو در آن‌ها کم‌رنگ است و بر اطاعت و هماهنگی

تأکید می‌شود، ممکن است فرزندان برای ارضای نیازهای عاطفی و اجتماعی خود به فضای مجازی پناه ببرند (*Frust, 2020*).

علاوه بر این، نتایج تحلیل مسیر نشان داد که نیازهای اساسی روان‌شناختی (شایستگی، خودمختاری و ارتباط) به‌طور معناداری با میزان وابستگی به فضای مجازی مرتبط هستند. این یافته‌ها با مطالعات *Otmen & et. al (2017)* و *Amin & et. al (2017)* هم‌راستا است. بر اساس نظریه خودتعیین‌گری، هنگامی که نیازهای بنیادی افراد ارضا می‌شود، آن‌ها احساس استقلال، ارزشمندی و پیوند اجتماعی داشته و در نتیجه تمایل کمتری به وابستگی به عوامل بیرونی همچون فضای مجازی خواهند داشت (*Zhen & et. al, 2017*). افرادی که از احساس شایستگی بالایی برخوردارند، به دنبال چالش‌های سازنده در دنیای واقعی هستند و به همین دلیل، احتمال کمتری دارد که به فضای مجازی به‌عنوان تنها منبع رضایت و موفقیت روی آورند.

پیشنهادهای کاربردی

بر اساس یافته‌های پژوهش، به خانواده‌ها توصیه می‌شود که الگوهای ارتباطی مبتنی بر گفت و شنود، احترام متقابل و حمایت عاطفی را در تعامل با فرزندان خود به ویژه در دوره نوجوانی توسعه دهند. ایجاد فضایی امن و صمیمی برای گفتگو و تصمیم‌گیری‌های مشترک، می‌تواند مانع از پناه بردن نوجوانان به فضای مجازی برای جبران نیازهای روانی‌شان شود. همچنین پیشنهاد می‌شود سیاست‌گذاران آموزشی و مشاوران مدارس، برنامه‌هایی برای آموزش مهارت‌های ارتباطی مؤثر به والدین و فرزندان تدوین کنند.

جمع‌بندی نهایی

در مجموع، نتایج پژوهش حاضر نشان داد که الگوهای ارتباطی خانواده از طریق تأثیر بر نیازهای روان‌شناختی اساسی، نقش مهمی در شکل‌گیری یا کاهش وابستگی به فضای مجازی ایفا می‌کنند. خانواده‌هایی که ارتباطات مؤثر، فرصت‌های ابراز عقیده، و حمایت روانی فراهم می‌کنند، با ارضای نیازهای بنیادین روان‌شناختی فرزندان، آن‌ها را در برابر آسیب‌های ناشی از فضای مجازی مقاوم‌تر می‌سازند. این یافته‌ها تأکیدی دوباره بر اهمیت نقش خانواده در سلامت روانی نسل جوان و ضرورت توجه به بهبود کیفیت روابط خانوادگی دارد.

References:

Abu Bakar, A., Afthanorhan, A. (2016). "Confirmatory factor analysis on family communication patterns measurement", Procedia Social and Behavioral Sciences, 219: 33-40.

Aluja, A., Zuckerman, M., & Kuhlman, K. (2010). "Measures of sensation seeking", Measures of Personality and Social Psychological Constructs, 113, 352-380.

Amin, Sh. Harun Rashidi, h; Kazemian Moghadam, K. (2021). "Examining the relationship between parenting styles and family communication patterns with dependence on virtual networks: the mediating role of social competence", Cultural and educational magazine for women and family, 58 (17): 133.157. (Persian).

Andreassen, C. S. (2012). "Development of a Facebook Addiction Scale", Psychological Reports, 110: 501-517.

Auclair-Pilote, J., Lalande, D., Tinawi, S., Feyz, M., & De Guise, E. (2021). "Satisfaction of basic psychological needs following a mild traumatic brain injury and relationships with post-concussion symptoms, anxiety, and depression", Disability and Rehabilitation, 43(4): 507-515.

Barshan, A., Bani Asad, A., & Abbasi, R. (2011). Comparative study of family performance in two groups of adolescents with Internet addiction and normal adolescents. The first National Space Congress Virtuality and emerging social harms, Tehran, Ministry of Cooperation, Labor and Social Welfare. (Persian).

Bashlideh, K. (2013). Research methods and statistical analysis of research examples with SPSS and AMOS. Ahvaz: Ahvaz Shahid Chamran University Press. (Persian).

Bean, C., Harlow, M., & Kendellen, K. (2017). "Strategies for fostering basic psychological needs support in high quality youth leadership programs", Evaluation and Program Planning, 61: 76-85. doi: 10.1016/j.evalprogplan.2016.12.003

Bozorgpouri, M., Rezaei, A., Kouroshnia, M., & Kazemi, S. (2021). "Investigating the mediating role of basic psychological needs in the relationship between the dimensions of family communication patterns and perception of the classroom

environment with academic self-regulation in students", Psychological Methods and Models, 11(42): 132-145. (Persian).

Brand, M., Stark, R., & Klucken, T. (2021). "DFG -Research Unit (FOR) 2974 "Affective and cognitive mechanisms of specific Internet - use disorders (ACSID)", Neuroforum, 27(4), 233 -236. https://doi.org/10.1515/nf-2021-0024.

Bresó, E., Salanova, M., & Schaufeli, W. B. (2007). "In search of the "third dimension" of burnout: Efficacy or inefficacy?", Applied Psychology, 56(3): 460-478.

Cerniglia, L., Zoratto, F., Cimino, S., Laviola, G., Ammaniti, M., & Adriani, W. (2017). "Internet addiction in adolescence: Neurobiological", psychosocial and clinical issues. Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 76: 174-184.

Chen, H., & Zhang, M.H. (2022). "The relationship between basic psychological needs satisfaction and university students' academic engagement: The mediating effect of emotional intelligence", Frontiers in Psychology, 13(91757): 1-12.

Colquitt, J. A. (2001). "On the dimensionality of organizational justice: a construct validation of a measure", Journal of Applied Psychology, 86(3): 386-400.

Dalbudak, E., Evren, C., Aldemir, S., Coskun, K. S., Ugurlu, H., & Yildirim, F. G. (2013). "Relationship of internet addiction severity with depression, anxiety, and alexithymia, temperament and character in university students", Cyber psychology, Behavior, and Social Networking, 16(4): 272-278.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2011). "Self-determination theory", Handbook of theories of social psychology, 1, 416-433.

Di Tommaso, G., Gatti, M., Iannotta, M., Mehra, A., Stilo, G., & Velardi, P. (2020). Gender, rank, and social networks on an enterprise social media platform. Social Networks, 62, 58 -67. https://doi.org/10.1016/j.socnet.2020.02.007

Durak, H.Y. (2018). "Modeling of variablesrelated to problematic internet usage and problematic social media usage in adolescents", Current Psychology, 3, 1-3.

Eskandari, H., & Droudi, H. (2015). "Investigating the relationship between the amount of use and addiction to social

networks on the tendency to divorce and marital conflicts", Strategic Studies of Sports and Youth, 15(33): 1-23. (Persian).

Evren, C., Evren, B., Dalbudak, E., Topcu, M., & Kutlu, N. (2019). "Relationships of internet addiction and internet gaming disorder symptom severities with probable attention deficit/hyperactivity disorder, aggression and negative affect among university students", ADHD Attention Deficit and Hyperactivity Disorders, 1-9.

Ferris, R. (2011). "Internet addiction disorder: Causes, symptoms and consequences", Psychology of Virginia Technology, 26-9.

Fitzpatrick, M. A., & Ritchie, L. D. (1994). "Communication schemata within the family", Human Communication Research, 20(3): 275-301.

Frost, C. (2020). "Predicting dependence on cyber space based on parenting methods and family communication patterns of second secondary students in Khorram Abad city", Journal of Contemporary Research in Science and Research, 3(22): 102-116. (Persian).

Ghadami, Gh., Zare, M., & Rahimi, M. (2019). "The role of personality traits and the dimensions of family communication environment in academic engagement with passion mediation", Quarterly Journal of Research in School and Virtual Learning, 7(2):9-20. (Persian).

Ghaffari, Z. (2016). The cultural effect of using internet websites on mental health and academic procrastination of middle school male students in Gorgan city. The first international conference on the culture of pathology and psychological education, Tehran. (Persian).

Grant, J. Potenza, M. Weinstein, A. & Gorelick, D. (2010). "Introduction to Behavioral Addictions", The American Journal of Drug and Alcohol Abuse, 36(5), 233-41.

Gunuc, S., & Dogan, A. (2013). "The relationships between Turkish adolescents' Internet addiction, their perceived social support and family activities", Computers in Human Behavior, 29 (6): 2197-2207.

Hanson, T.A., & Olson, P.M. (2018). "Financial literacy and family communication patterns", Journal of Behavioral and Experimental Finance, 19: 64-71.

Hedayati, A., Ziniwand, Y., Rasulzadeh & Aghdam, S. (2015). "Pathology of mobile-based virtual social networks in the field of religious education (case study: middle school students in Tabriz)", Sociological Studies, 8(31):45-23. (Persian).

Jia, J., Li, D., Li, X., Zhou, Y., Wang, Y., & Sun, W. (2017). "Psychological security and deviant peer affiliation as mediators between teacher-student relationship and adolescent iInternet addiction", Computers in Human Behavior, 73: 345-352.

Jin, G., & Wang, Y. (2019). "The influence of gratitude on learning engagement among adolescents: The multiple mediating effects of teachers' emotional support and students' basic psychological needs", Journal of Adolescence, 77: 21-31. doi: 10.1016/j.adolescence.2019.09.006.

Keshtkaran, T. (2009). "The relationship between family communication patterns and resilience in students of Shiraz University", Quarterly Journal of Knowledge and Research in Applied Psychology, 39(4): 43-53. (Persian).

Khalili Khezrabadi, M., Eshaghi Moghaddam, F., Zare, F., & Hoseinpour Ashnaabad, A.R. (2022). "The mediating role of self-regulated learning in the relationship between basic psychological needs and academic procrastination in students", Journal of Instruction and Evaluation, 14(56): 13-30. (Persian).

Khanjani, M., Ghanbari, F., & Naimi, A. (2018). "Investigating the relationship between family functioning, attachment style and parenting styles of parents with Internet addiction in teenagers", Allameh Tabatabai University Counseling and Psychotherapy Culture Quarterly, 10(37), 121-142. (Persian).

Kouroshnia, M (2006). The Effect of Dimensions of Family Communication Patterns on the Psychological Adjustment of Children. Master thesis. Shiraz University. (Persian).

Kouroshnia, M., & Latifian, M. (2016). "Examining the validity and reliability of the revised instrument of family communication patterns", Family Research Quarterly, 3(12): 855-875. (Persian).

Lavasani, G; Khazri Azar, M.; Heyman and Amani, J. (2010). "Gender differences in self-efficacy, achievement goals, task value, cognitive engagement and math achievement", Social Psychological Studies of Women, 9(1): 7-32. (Persian).

Li, W., Garland, E.L., & Howard, M. (2014). "Family factors in Internet addiction among Chinese youth: a review of English- and Chinese-language studies", Computer in Human Behavior, 31 (1): 393-411.

Maduku, D. K., & Abu-Shanab, E. A. (2022). "Drivers of Social Media Networking Site Continuance Intention in Jordan and South Africa: Do National Cultural Differences Matter?", International Journal of E-Services and Mobile Applications (IJESMA), 14(1), 1-29. https://doi.org/10.4018/IJESMA.295961.

Malak, M. Z., Khalifeh, A. H., & Shuhaiber, A. H. (2017). "Prevalence of internet addiction and associated risk factors in Jordanian school students", Computers in Human Behavior, 70: 556-563.

Mansourian, M., Sehlhi, M., Adab, Z. & Latifi, M. (2013). "The relationship between cell phone dependence and feeling of loneliness and social support in college students", Razi Journal of Medical Sciences, 21(120): 1-8. (Persian).

Martos, T., & Sally, V. (2017). "Self-determination theory and the emerging fields of relationship science and Niche Construction Theory", European Journal of Mental Health, 1 (12): 73-87.

Nekane, S., Gorostiaga, A., Alonso-Arbiol, I., & Aritzeta, A. (2016). "The impact of the role of cyberspace on the tendency towards addiction and delinquency among students in the city of Cyprus", Journal of Adolescence, 53: 1-9.

Nie, J., Li, W., Wang, P., Wang, X., Wang, Y., & Lei, L. (2019). "Adolescent type D personality and social networking sites addiction: A moderated mediation model of restorative outcomes and affective relationships", Psychiatry research, 271, 96 -104. https:// doi.org/ 10.1016/j.psychres.2018.11.036

Noeei, R. (2009). The relationship between family communication patterns and internet addiction in students, Master's thesis, Islamic Azad University, Central Tehran branch. (Persian).

Novak, C. J., Chang, E. C., Xu, J., Shen, J., Zheng, S., & Wang, Y. (2021). "Basic psychological needs and negative affective conditions in Chinese adolescents: Does coping still matter", Personality and Individual Differences, 179: 110-117.

Orm, S., Haukeland, Y.B., Vatne, T., & Fjermestad, K. (2022). "Measuring family communication in pediatric nursing: Psychometric properties of the parent-child communication scale-Child report (PCCS-CR)", Journal of Pediatric Nursing, 62: 78-83.

Papalia E. D. & Olds W. S. (2010). Human development. Fifth Edition. McGraw-Hill.

Park, S.K., Kim, J.Y., Cho, C.B. (2008). "Prevalence of Internet addiction and correlations with family factors among South Korean adolescents", Adolescence, 43:895–909.

Petersen, J., Koptiuch, C., & Wu, Y.P. (2018). "Patterns of family communication and preferred resources for sharing information among families with a Lynch syndrome diagnosis", Patient Education and Counseling, 101(11): 2011-2017.

Preacher, K. J., & Hayes, A. F. (2008). Assessing mediation in communication research (pp. 13-54). London: The Sage sourcebook of advanced data analysis methods for communication research.

Ramezanpour A, Kouroshnia M, Mehryar A, & Javadi H. (2019). "The relationship between dimensions of family communication patterns and sense of belonging in school with academic resilience with the mediation of self-regulation", Psychological Methods and Models, 10(37): 225-246. (Persian).

Reeve, J., & Tseng, C. M. (2011). "Agency as a fourth aspect of students' engagement during learning activities", Contemporary Educational Psychology, 36(4): 257-267.

Ritchie, L. D., & Fitzpatrick, M. A. (1990). "Family communication patterns: Measuring intrapersonal perceptions of interpersonal relationships", Communication Research, 17: 523-544.

Rueter, M. A., & Koerner, F. (2008). "The effect of family communication patterns on adopted adolescent adjustment", Marriage and Family, 70(3): 715-727.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). "Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions", Contemporary Educational Psychology, 61: 1018-1031.

Ryan, R. M., Ryan, W. S., Di Domenico, S. I., & Deci, E. L. (2019). "The chapter, nature and the conditions of human autonomy

and flourishing", The Oxford Handbook of Human Motivation, 89-102.

Sadock, B., James, Sadock, V., Alcott & Ruiz, P. (2015). Kaplan and Sadok Psychiatry Synopsis of the Behavioral Sciences of Clinical Psychiatry. Translated by Farzin Rezaei (2016). Publications: Arjmand. (Persian).

Sahebdel, Z., Mehrinejad, S. A., Isa Murad, A., & Roshan Chesli, R. (2020). "Family communication patterns and moral competence in young people with the mediating role of cognitive emotion regulation", Islamic lifestyle with a focus on health. 5(3): 745-731. (Persian).

Salehi, M., Shahryari Ahmadi, M., & Noei, R. (2012). "The relationship between family communication parents and internet addiction", International Journal of Psychology and Behavioral Research, 1(1), 27-31. (Persian).

Senol-Durak, E., & Durak, M. (2011). "The mediator roles of life satisfaction and self-esteem between the affective components of psychological well-being and the cognitive symptoms of problematic internet use", Social Indicators Research, 103(1): 23-32.

Simcharoen, S., Pinyopornpanish, M., Haoprom, P., Kuntawong, P., Wongpakaran, N., & Wongpakaran, T. (2018). "Prevalence, associated factors and impact of loneliness and interpersonal problems on internet addiction: A study in Chiang Mai medical students", Asian Journal of Psychiatry, 31, 2-7.

Shahbazian Khonik, A., Hossein-pour B., K., & Rahnamai Bastam, A. (2018). "Examining the role of moral intelligence and mobile phone addiction in students' academic procrastination", Educational Strategies Quarterly in Medical Sciences, 11(5): 76-83. (Persian).

Shariati, F., & Zeinali, A. (2022). "The role of satisfying of basic psychological needs and goal orientation in predicting academic engagement of university students", Journal of Instruction and Evaluation, 15(57): 63-82. (Persian).

Sheikholeslami, R., & Daftarchi, E. (2015). "The prediction of students' subjective vitality by goal orientations and basic psychological needs", Journal of Psychology, 19(2), 147–174. https://www.sid.ir/en/journal/ViewP aperaspxid=487122. (Persian).

Soleimanof, S., Morris, M.H., & Jang, Y. (2021). "Following the footsteps that inspire: Parental passion, family communication, and children's entrepreneurial attitudes", Journal of Business Research, 128: 450-461.

Sorebo, O., Halvari, H., Flaata Gulli, V., & Kristiansen, R. (2006). "The role of Self-determination theory in explaining teachers' motivation to continue to use e-learning technology", Computers and Education, 53(4): 1177-1187.

Suardana, I.K., Surasta, I.W., & Erawati, N.L.PS. (2020). "The effect of communication family patterns on prevention effort HIV/AIDS transmission", Enfermeria Clinica, 30(3): 113-117.

Tajalli, F., & Latifian, M. (2016). "The effect of family communication patterns on the mental health of adolescents with the mediation of emotional intelligence", Family Studies, 16(4): 158-133. (Persian).

Trumello, C., Babore, A., Candelori, C., Morelli, M., & Bianchi, D. (2018). "Relationship with parents, emotion regulation, and callous-unemotional traits in adolescents' internet addiction", BioMed Research International, 79: 261-273.

Wei, M., Shaffer, P. A., Young, S. K., & Zakalik, R. A. (2005). "Adult attachment, shame, depression, and loneliness: The mediation role of basic psychological needs satisfaction", Journal of counseling psychology, 52(4), 591. [doi: 10.1037/0022-0167.52.4.591].

Xie, X., Wang, Y., Wang, P., Zhao, F., & Lei, L. (2018). "Basic psychological needs satisfaction and fear of missing out: Friend support moderated the mediating effect of individual relative deprivation", Psychiatry Research, 268: 223-228. doi: 10.1016/j.psychres.2018.07.025.

Yaghoobkhani Ghiasvand, M., Asadzade, H., & Sa'dipour, I. (2018). "Adolescents' academic engagement based on self-compassion, satisfaction of basic psychological needs and social safeness: A cross-lagged panel model", Quarterly Journal of Educational Innovations, 17(3): 23-46. (Persian).

Young, T. (2007). The relationship between appearance schemas, self-esteem, and indirect aggression among college women. Doctoral dissertation, Oklahoma State University.

Zhen, R., Liu, R. D., Ding, Y., Wang, J., Liu, Y., & Xu, L. (2017). "The mediating roles of academic self-efficacy and academic emotions in the relation between basic psychological needs satisfaction and learning engagement among Chinese adolescent students", Learning and Individual Differences, 54: 210-216.

Sociological Study of the Effect of Family Communication Patterns on Dependence on Virtual Space; Mediating role of Basic Psychological Needs in Farhangian University of Khuzestan Students

Hasan Jorfi (Ph.D)[1], *Safiallah Ramezankhani (Ph.D)*[2]
Lamya Bavi[3]

DOI: 10.22055/QJSD.2024.45492.2893

Abstract:

The aim of the current research was to study the sociological effect of family communication patterns on dependence on virtual space with regard to the mediating role of basic psychological needs. The design of the current research is correlation through structural equation modeling, which is a multivariate correlation method. The statistical population of the research includes all students of Farhangian University of Khuzestan, of which 520 were selected as a sample through multi-stage cluster sampling. The research tools included social networking addiction questionnaire (Andresen, 2012), revised family communication patterns questionnaire (Ritchie and Fitzpatrick, 1990), and basic psychological needs scale (Sorebo et. al, 2006). Evaluation of the proposed model was done through structural equation modeling and using SPSS and AMOS version 23 software. The results indicate the direct effect of family communication patterns on basic psychological needs (competence, autonomy and communication) and dependence on virtual space, the direct effect of basic psychological needs (competence, autonomy and communication) on dependence on virtual space, and the indirect effect of family communication patterns on Dependence on virtual space was through basic psychological needs (competence, autonomy and connection). Therefore, by using an effective communication model in the family, in addition to satisfying the basic psychological needs of teenagers, it is possible to reduce their dependence on virtual space.

Key Concepts: *Dependence on Virtual Space, Family Communication Patterns, Basic psychological Needs*

[1] Assistant Professor, Department of Educational Management, Farhangian University, Ahvaz, Iran (Corresponding Author), hassan.jorfi@gmail.com
[2] Assistant Professor, Department of Educational Management, Farhangian University, Tehran, Iran, sa.ramezankhani@yahoo.com
[3] Master of Public Health, University of Northampton, UK, bavilamya@gmail.com

© 2019 by the authors. Licensee SCU, Ahvaz, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license) (http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).